

Podlage za delovanje v sindemiji 2020/21

Pripravila: dr. Mojca Gabrijelčič

Kazalo

Izhodišče.....	2
Opis stanja v Sloveniji, glede na pandemsko izčrpanost in izzive duševnega zdravja.....	4
1. Covid – CINDI list	4
2. PANDA	4
3. Aktivnosti Operativne skupine za izvajanje psihološke pomoči ob epidemiji.....	7
Delo WHO pisarne v Benetkah in Dialog v Severni Makedoniji	9
Usmeritve na ravni EU - EU Semester in Covid - EuroHealthNet foresight.....	11
1. Študija Evropskega Semestra z vidika Covid-19	11
2. Foresight za strateško usmeritev javnega zdravja in promocije zdravja v EU v zvezi s Covid-19..	11
Posvetovanje MZ in WHO, dec 2020 – ključne usmeritve	12
Zaključne misli	13
Priloge.....	14
Priloga 1. MERJENJE PANDEMSKE IZČRPANOSTI – PREDLOG RAZISKAVE na podlagi gradiva SZO...	14
Priloga 2.....	17

Izhodišče

Covid-19 ni pandemija. Covid-19 je **sindemija**¹, s priključeno infodemijo. Sindemija ima **biološke in socialne podlage**:

- tvorita jo **dve** soodvisni **kategoriji bolezni**, infekcijska z akutnim respiratornim sindromom koronavirus 2 (SARS-CoV-2) in spekter kroničnih nenalezljivih bolezni s povezanimi dejavniki tveganja;
- za obe je značilno združeno **kopičenje** obeh v ranljivih socialnih skupinah, glede na vzorce neenakosti; zaradi ukrepanja za zajezitev pandemije Covid-19 prihaja do intenzivnega pojav novih oblik neenakosti in povezanih ranljivosti.

Ob tem je potrebno upoštevati, da sindemija ni preprosta komorbidnost. Gre za kompleksne **biološke in socialne interakcije** med **pogoji življenja in stanjem zdravja**, kar poveča dovzetnost posameznika za razvoj bolezni ali za poslabšanje stanja. Zato ne moremo in ne smemo razumeti epidemije Covid-19 kot ključnega dogajanja s kolateralnimi posledicami, ki se kažejo v spremenjenem obvladovanju kroničnih nenalezljivih dejavnikov tveganja in ekonomski krizi s posledicami v vseh segmentih družbenega življenja. **Ne gre za kolateralne učinke, gre za več samostojnih epidemij, ki jih lahko v javnozdravstvenem, družbenem in ekonomskem smislu uspešno rešimo le, če vse obravnavamo enako, istočasno in kompleksno.**

Za načrtovanje, izvajanje in spremljanje ter vrednotenje aktivnosti je potrebna postavitve namena in jasnih ciljev ter razlikovanje naslednjega²:

- I. **obvladovanje epidemije** – (1) ukrepanje in (2) sproščanje ukrepov – prilagajanje;
- II. **obvladovanje družbenega dogajanja**, ki bo sledilo epidemiji (gospodarska kriza z ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi spremembami);
- III. **življenje s Covid-19.**

V letu 2020 je bila večina aktivnosti usmerjena v **obvladovanje epidemije** in šele v drugi polovici leta, ob nastopu drugega vala, se je nekoliko povečalo razumevanje, da imamo opravka s sindemijo s kompleksnimi družbenimi posledicami, pri kateri bo potrebno obvladovati tudi družbena dogajanja in se privajati na življenje s Covid-19.

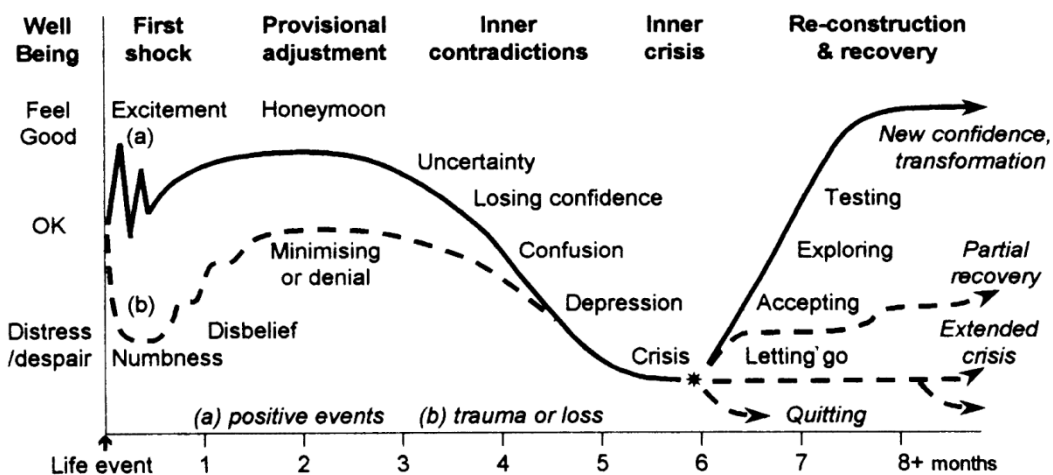
Za **obvladovanje družbenega dogajanja**, ki bo sledilo epidemiji (gospodarska kriza z ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi spremembami) je smiselno izhajati iz skupnih strokovnih izhodišč, z uporabo katerega od grafov razvoja krize³. Na podlagi tovrstnih izkustvenih modelov preteklih kriznih dogajanj lahko predvidevamo, kaj se bo dogajalo na družbeni ravni zaradi epidemije in lahko načrtujemo ukrepe v več smereh – eni so namenjeni minimaliziranju učinkov krize in drugi podpora izhodu iz krize. Pri tem je ena od naših najbolj pomembnih javno zdravstvenih funkcij, da predvidimo za izhod iz krize ukrepe, ki bodo delovali proporcionalno in ciljano. Kot je razvidno iz grafa, je možnih izhodov iz krize več, pri tem bodo nekateri iz krize izšli zelo uspešno, nekateri z delnimi posledicami, nekateri bodo zaradi kriznega stanja ostali v kritičnih življenjskih okoliščinah dlje časa in nekateri krize ne bodo zmogli obvladati.

---

¹ [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)32000-6/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)32000-6/fulltext)

² Predlog delovanja NIJZ v Covid-19 epidemiji in družbenih dogajalnih, ki sledijo epidemiji oziroma valovom epidemije; pripravil: Kolegij Centra za proučevanje in razvoj zdravja, aprila 2020, na podlagi sklepa Strokovnega sveta NIJZ, 16. 4. 2020

³ https://www.researchgate.net/publication/315836258_The_Leadership_Crisis_and_Change_Beyond_Dialogue

Slika 1. Duševno zdravje v obdobju krize (https://www.researchgate.net/publication/315836258_The_Leadership_Crisis_and_Change_Beyond_Dialogue)

Poudarjanje odpravljanje neenakosti in preprečevanje večanja neenakosti zaradi Covid-19 je potrebno na vsakem koraku. Pristop zdravja v vseh politikah in sodelovanje z vsemi relevantnimi sektorji in deležniki je ključno za doseganje rezultatov v tako kompleksnih okoliščinah.

Podobno so razmišljali avtorji članka »Mitigating the wider health effects of Covid-19 pandemic response⁴«, ki daje več informacij o posledicah ukrepov v različnih populacijskih skupinah in po sektorjih sistematično.

Ključna sporočila članka so naslednja:

»Social distancing measures to control the spread of Covid-19 are likely to have large effects on health and health inequalities

These effects have numerous mechanisms, including economic, social, health related behaviours, and disruption to services and education

People on low incomes are most vulnerable to the adverse effects

Substantial mitigation measures are needed in the short and long term.«

⁴ <https://www.bmj.com/content/bmj/369/bmj.m1557.full.pdf>

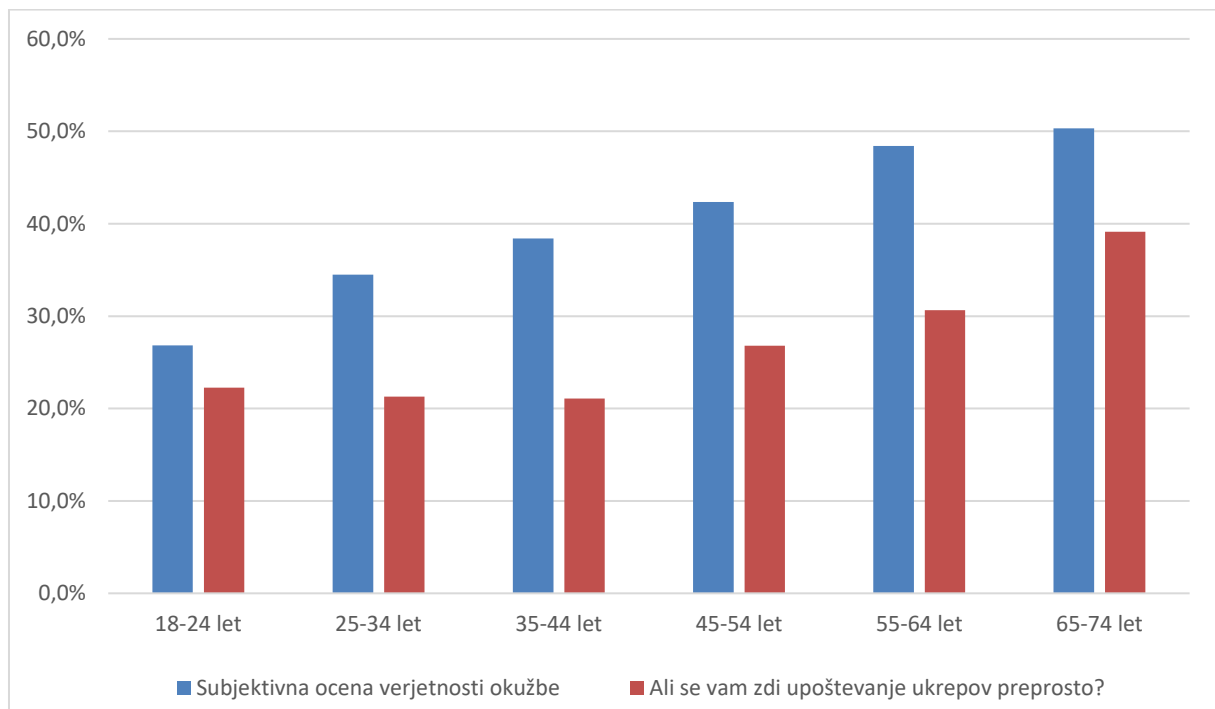
Potential mechanisms of unintended population health impacts from strict social distancing and recommendations for mitigation

Opis stanja v Sloveniji, glede na pandemsko izčrpanost in izzive duševnega zdravja

1. Covid – CINDI list

Delovna skupina za pripravo COVID-19 publikacije, prvi val

CPRZ je za CINDI raziskavo (začetek maj 2020) predlagal in pripravil Covid vložni list z vprašanji, prilagojenimi napodlagi WHO pilotnega vprašalnika za merjenje odnosa do korona virusa, upoštevanja ukrepov, pridobivanja informacij. Podatki bodo prikazani v NIJZ publikaciji o Covid-19 prvem valu, iz preliminarnih analiz pa je videti, da subjektivna ocena o verjetnosti okužbe z leti narašča, upoštevanje ukrepov pa se zdi najmanj preprosto srednji generaciji (Slika 2).

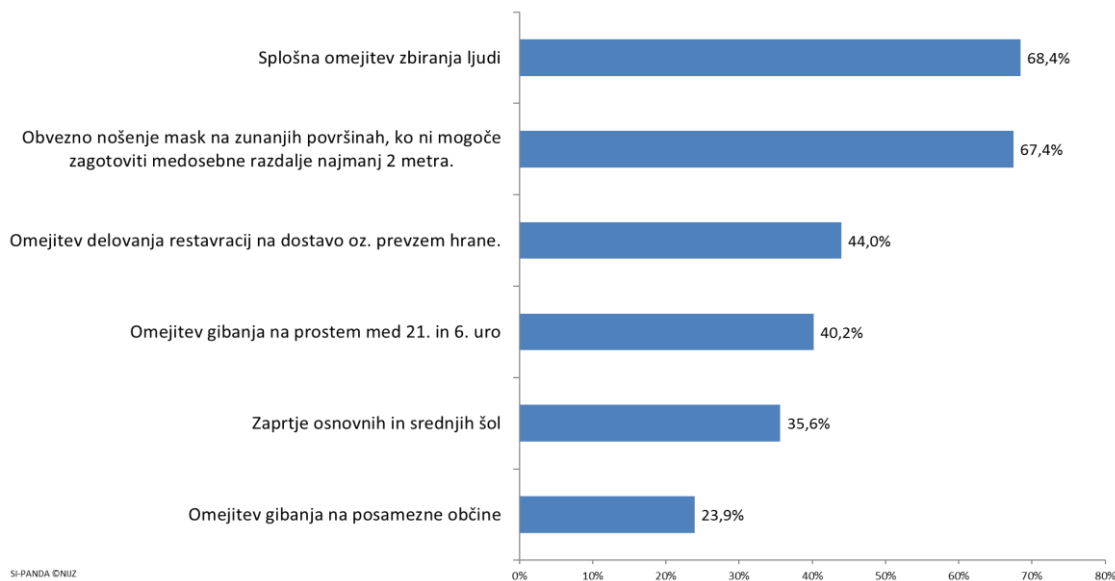
Slika2. Subjektivna ocena verjetnosti okužbe in preprostost upoštevanja ukrepov (preliminarni podatki, Covid-CINDi list)

2. PANDA

PANDA delovna skupina, povzeto po PPT za direktorja dec 2020

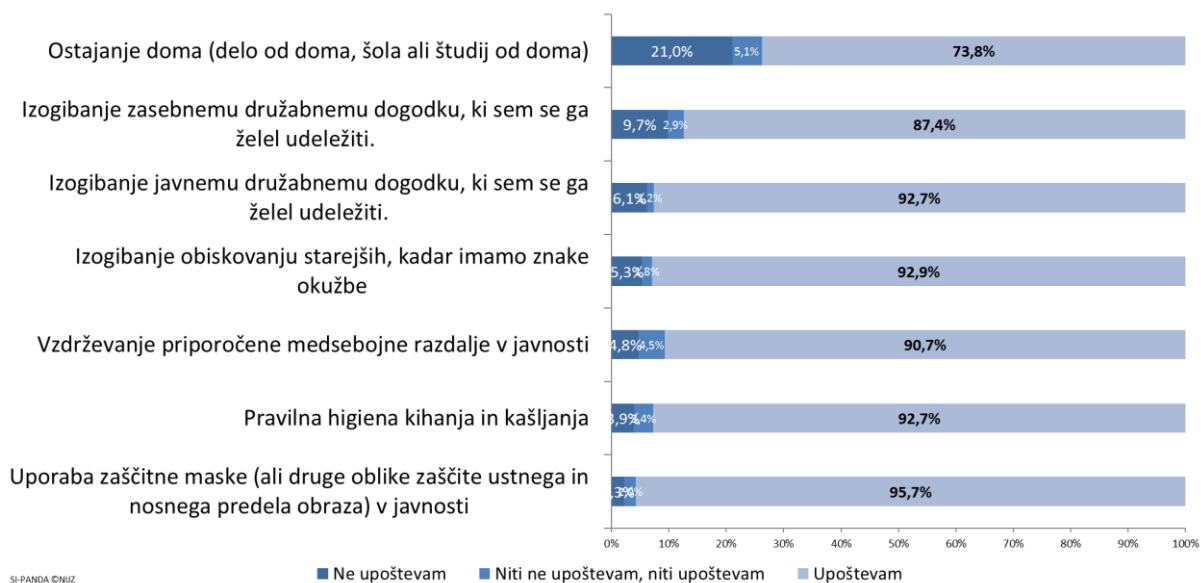
Kolegij direktorja je na podlagi WHO konference na temo pandemске izčrpanosti (2. oktober 2020) na predlog CPRZ podprl in omogočil izvajanje projekta PANDA na temo pandemске izčrpanosti med prebivalstvom.

Prvi val panelne raziskave o vplivu pandemije na življenje ljudi, ki jo je NIJZ izvedel v obdobju 4. -5. decembra. V vzorec je bilo vključenih 1001 oseb med 18 in 74 let. Uporabljen je bil nekoliko prilagojen vprašalnik Svetovne zdravstvene organizacije (Priloga 1).

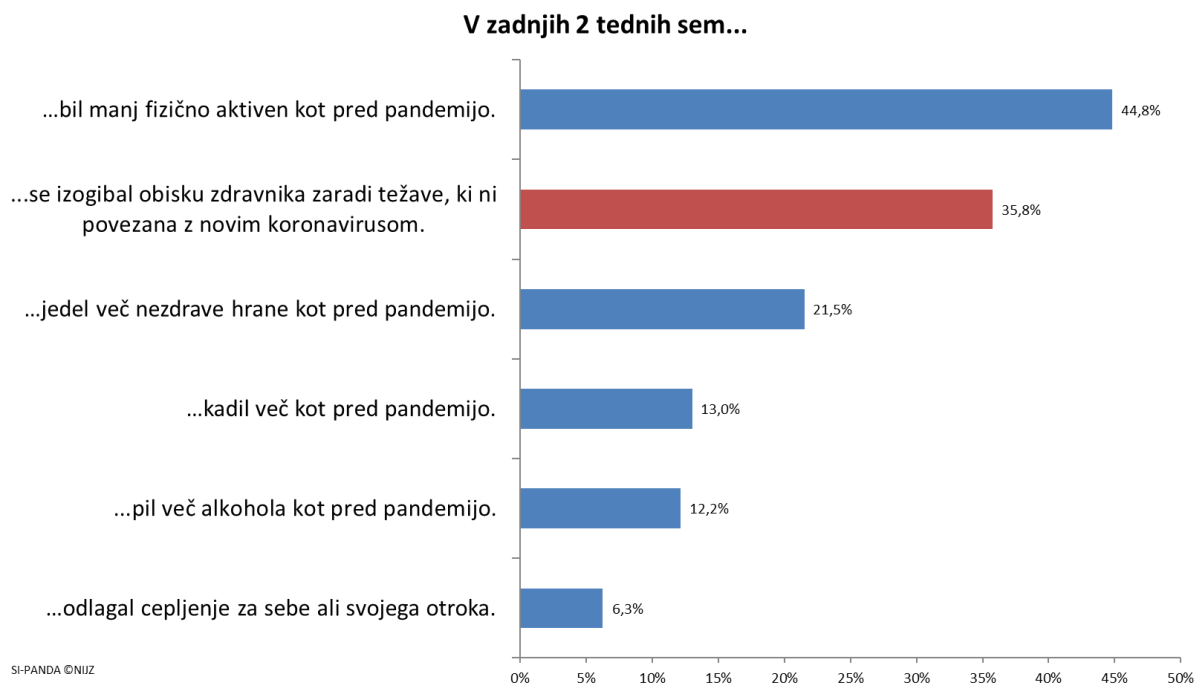
Slika 3. Podpiranje trenutnih ukrepov

Podatkih o podpiranju trenutnih ukrepov nam dajejo uvid v segmente populacije, ki imajo z upoštevanje posameznih ukrepov največ težav (Slika 2). V identificiranih ciljnih populacijah je možno izvesti dodatne kvalitativne raziskave in bolje razumeti razloge, zakaj ukrepov ne podpirajo in v katerem primeru bi jih lažje upoštevali.

Slika 4. Upoštevanje ukrepov za preprečevanje prenosa okužbe v zadnjih 7 dneh

Videti je, da je ostajanje doma zaradi dela, šole ali študija ukrep, ki ga »ne upošteva« največ vprašanih (Slika 4). Smiselno ga je dodatno osvetliti in razumeti, za izboljšanje ukrepov na tem področju.

Slika 5. Pogostost neželenih vedenj v času epidemije

Manjša telesna dejavnost (Slika 5) in posledična izguba mišične mase imata daljnosežne posledice pri vseh starostnih skupinah. Pri starejših lahko vplivata na skrajšanje zdravih let življenja in povečano odvisnost starejših od pomoči ter večjo občutljivost za različne infekcijske bolezni. Pri otrocih in mladostnikih je na posledice zmanjšane telesne zmožnosti in povečane debelosti opozorila Fakulteta za šport UL⁵, ki prav tako izpostavlja tudi aktivno populacijo⁶ in probleme strajočih se družb v povezavi s Covid-19⁷.

Na pomen dobrega imunskega sistema je aprila 2020 opozoril tudi NIJZ⁸ in podal priporočila za starejše za ohranjanje dobro delujočega imunskega sistema (pozitivno duševno zdravje in varnih vzdrževanje stikov, ustrezna prehrana in telesna dejavnost, nevarnosti uživanja alkohola in kajenja).

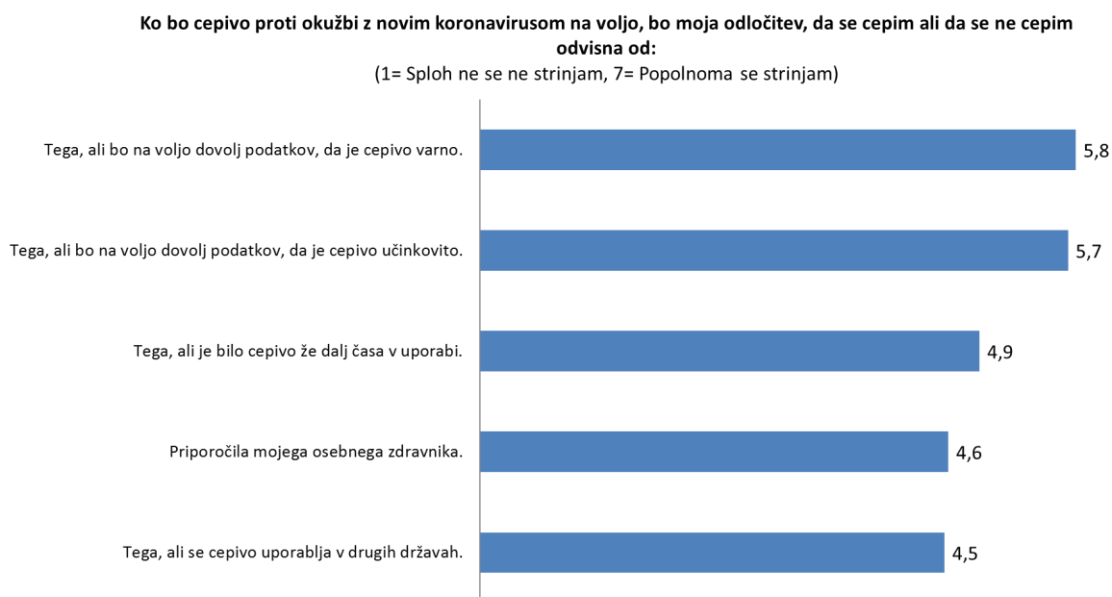
Dodatje pozornosti je vreden tudi podatek, da se je več kot tretjina vprašanih izogibala obisku pri zdravniku zaradi težav, ki niso povezane s korona virusom (Slika 5), tematika je potrebna dodatne pozornosti.

⁵ http://www.slofit.org/Portals/0/Clanki/COVID-19_razvoj_otrok.pdf?ver=2020-09-24-105108-370

⁶ <http://www.slofit.org/aktualno/ID/222/Trenutno-se-ne-borimo-le-z-eno-epidemijo-temve%C4%8D-dvema>

⁷ <http://www.slofit.org/aktualno/ID/235/Restrikcije-ali-preventiva-v-obvladovanju-%C5%A1irjenja-COVID-19-v-prihodnje>

⁸ https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/priporocila_za_starejse_v_casu_epidemije_nove_virusne_bolezni_covid19.pdf

Slika 6. Predvideni razlogi za odločitev za cepljenje proti novemu korona virusu

Vprašanje o odločitvah za cepljenje (Slika 6) daje podlago komunikacijski kampanji za podporo cepljenju, v kolikor to dopušča prostor, je smiselno še bolj poglobljeno vprašati o razlogih in predvsem segmentirati populacijo.

Veliko boljše bi morali razumeti tudi, kaj se dogaja s finančno situacijo prebivalcev Slovenije in kateri sloji so najbolj prizadeti. Kaže, da tretjina anketirancev ocenjuje, da je njihova finančna situacija v zadnjih treh mesecih slabša kot prej, 58 % anketirancev pa skrbi, da bo imela pandemija za njih resne ekonomske posledice. Ključno je najti tiste skupine, ki jih so jih ukrepi najbolj prizadeli, in med njimi še posebej tiste, ki so se v izrazito ranljivih situacijah znašli na novo. O tem govori prispevek kolegov s področja duševnega zdravja.

3. Aktivnosti Operativne skupine za izvajanje psihološke pomoči ob epidemiji

8. poročilo Operativne skupine za izvajanje psihološke pomoči ob epidemiji (OSIPP; povzeto po poročilu Mateja Vinka)

V skladu z Državnim načrtom zaščite in reševanja ob pojavu epidemije oziroma pandemije nalezljive bolezni pri ljudeh, verzija 2.0, in Navodil za izvajanje psihološke pomoči v razmerah epidemije oziroma pandemije je 20. 10. Nacionalni inštitut za javno zdravje v sodelovanju z Ministrstvom za zdravje vzpostavil Operativno skupino za izvajanje psihološke pomoči ob epidemiji (v nadaljevanju Operativna skupina).

Prepoznane potrebe na področju varovanja duševnega zdravja:

- Ljudje so »naveličani« epidemije, nestrpni glede ukrepov. Želijo si biti bolj aktivni in koristni – *kako, na kakšen način.*
- Veliko starejših uporabnikov, družin z otroci. Stiske so bolj kompleksne. V zadnjih tednih se pri osebah pojavljajo močnejše duševne stiske, vezane na ukrepe zaradi epidemije (osamljenost,

depresivnost, tesnoba,...). Povečujejo se tudi že obstoječe težave v duševnem zdravju. Osebe potrebujejo redno, obsežno podporo.

- Med prosilci za materialno pomoč je vse več malih podjetnikov, izobražencev, ki so doslej skrivali stiske in vmes porabili zadnje finančne rezerve. Rast potreb po prehranskih paketih.
- Trend naraščanja potreb po pogovoru, po razbremenitvi se nadaljuje. Približevanje praznikov, zaradi obdarovanj povečuje stisko pri tistih, ki finančno težje shajajo. Z druge strani beleženje povečanja podpore okolice, več dobroteljnosti.
- Šolski svetovalni delavci beležijo porast števila svetovanj otrokom in mladostnikom (posameznikom se nudi večkratna pomoč, povečuje se številka na novo obravnavanih otrok in mladostnikov). Pri otrocih in mladostnikih, ki pred epidemijo niso imeli težav, se te sedaj kažejo v obliki pomanjkanja motivacije in povečanja brezvoljnosti. Pri tistih, ki so imeli težave že pred Covid-19 se te zdaj stopnjujejo in zato potrebujejo več obravnav na teden. Usmerja se jih tudi na zdravstveno oz. psihiatrično obravnavo.
- Število klicev na TOM (Telefon za otroke in mladostnike) je sicer nižje, so pa težje vsebine, ki so povezane s psihičnimi težavami. Glavna stiska je izguba službe.
- Na področju preprečevanja nasilja je zabeleženo manjše število klicev in večje število prijav nasilja. Povpraševanje za namestitve se večja (varne hiše).
- V programu namestitvene podpore brezdomcem bistveno več klicev in povpraševanj glede sob in namestitev, večina bi potrebovali bivališče takoj.

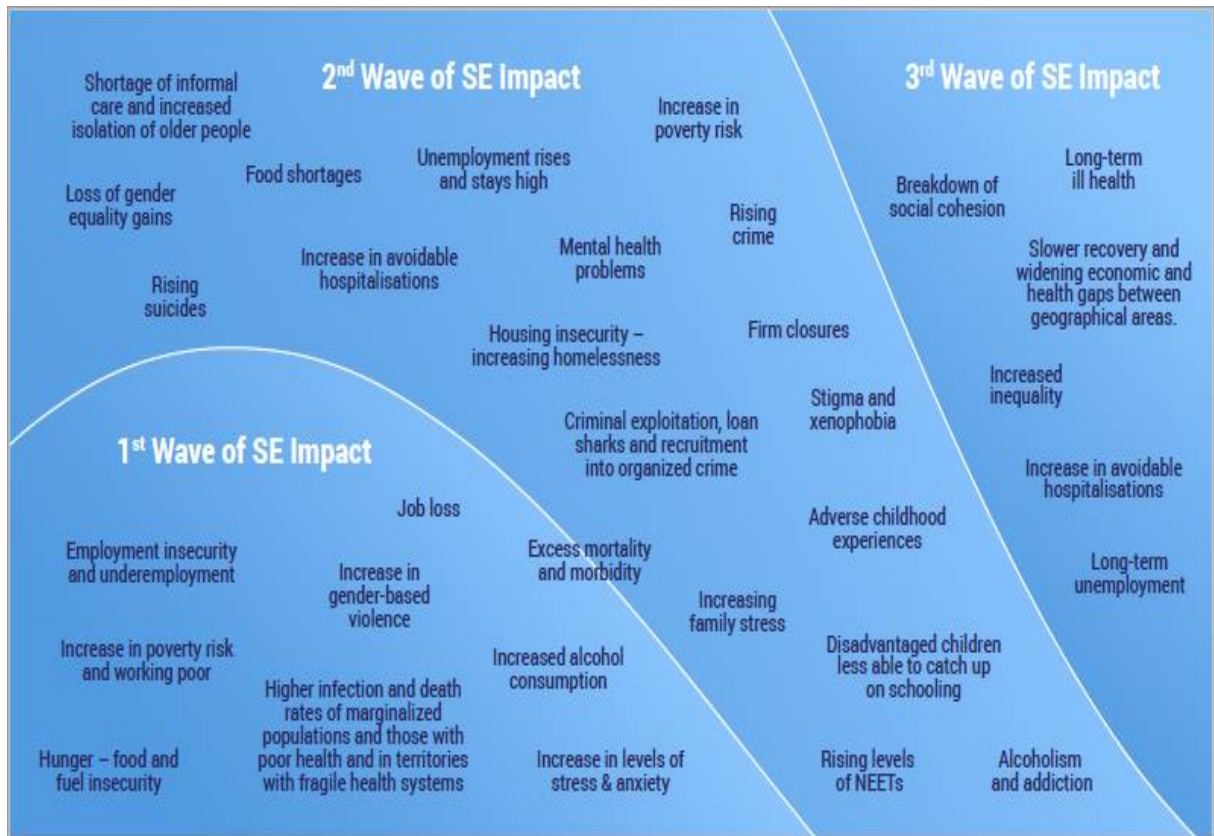
Možnosti za ukrepanje oz. naslavljanje prepoznanih potreb:

- Uveljaviti poroštveni sklad države za vse, ki zaradi ukrepov ne morejo ustvarjati prihodkov in so posledično zapadli pod izvršbe, rubeže ipd. Preprečiti zaračunavanje zamudnih obresti javnih in državnih institucij za storitve uporabnikom, ki ne zmorejo poravnave.
- Poenostaviti obrazce za uveljavljanje pravic iz javnih sredstev, izboljšati dostopnost do varstvenega dodatka ter možnost uveljavljanja lastne presoje strokovnih delavcev na CSD pri dodelitvi pomoči, ko gre za zares ogrožajoče primere.
- Omogočiti zagotavljanja močnejše podpore družinam z otroki - npr. varstvo otrok, pomoč/svetovanje mladostnikom, staršem. Omogočiti več pomoči družinam/staršem, ki jim slovenščina ni prvi jezik, nimajo računalniških znanj ali/in nimajo primerne opreme, da bi lahko prispevali k šolanju svojih otrok.

Delo WHO pisarne v Benetkah in Dialog v Severni Makedoniji

WHO pisarna za vlaganje v zdravje v Benetkah je pripravila publikacijo »Health inequity and effects of COVID-19«, v kateri je objavljen graf **pričakovanih socialno ekonomskih posledic krize in posledičnih neenakosti v več valovih, predvsem z vidika neenakosti**. Opozarja predvsem na:

- povečanje obstoječih neenakosti v državah,
- nove zdravstvene in ekonomske ranljivosti,
- povečano negotovost pri dostopu do esencialnih zdravstvenih dobrin in storitev, ter
- povečane ravni in koncentracijo neizpoljenih zdravstvenih in socialnih potreb.

Slika 7. Valovi epidemije neenakosti (WHO Venice office, Health inequity and effects of COVID-19)

Ključno pri socialno ekonomskih dogajanjih in posledicah je razumevanje narave vseh treh valov in možnosti ukrepanja. V **prvem valu** so pričakovane akutne spremembe, kot so izguba službe, povečane ravni stresa in tesnobe, povečano uživanje alkoholnih pijač, negotovost zaposlitve in drugo. V **drugem valu** se posledice prvega vala kažejo v obliki zapiranja obratov, povečevanju kriminalitete, pomanjkanju hrane, negotovih bivalnih razmerah, travmatskih izkušenj, naraščanju neenakosti med spoloma, naraščanju samomorilnosti, problemih z duševnim zdravjem, povečanem stresu v družinah in drugem. V Sloveniji smo vstopili v drugi val in v prvi polovici leta 2021 bomo začeli izrazito čutiti spremembe, povezane z drugim valom. Po ocenah je ključno, da države dobro identificirajo problematiko in ustrezno odreagirajo na probleme drugaga vala, da preprečijo posledice tretjega vala. **Tretji val** je za družbo najbolj neugoden in uničujoč, ker se fiksirajo posledice družbeno ekonomske krize, ki jih družba lahko premaga šele v več desetletjih – kar je največji izziv za mlajše generacije. Zato je smiselno narediti vse, da bi bil tretji val čim manjši. Ukrepamo pa lahko, če dobro

spremljamo stanje in opozarjamo na prioritete ter znamo v medsektorskem pristopu predlagati ustrezne ukrepe.

Ob tem beneška pisarna posebej opozarja na tri področja:

1. Tveganja okužbe in hude bolezni so pogostejše pri : ljudjih, ki živijo s sočasno kronično boleznijo; delavcih v obrobju in storitvenem sektorju, neformalnih delavcih; manjšinskih etničnih skupinah; ljudjih, ki živijo z večkratno prikrajšanostjo; pri neformalnih oskrbovalcih starejših, zapornikih.
2. Učinki vzdrževanja zdravja in s tem povezane storitve na področjih duševnega zdravja, preprečevanja nasilja, zlorabe kemičnih substanc; dostopa do stalnih zdravstvenih in socialnih storitev; problematika nastanitve in prehrane; digitalizacija pri različnih SE skupinah.
3. Posledice socialnih in ekonomskih vplivov na zdravje: povečana brezposelnost v EU; izguba zaslužka, samo aprila 2020 je skoraj 3 milijone ljudi v EU poiskalo socialno zaščito; navajanje neenakosti spolov pri oskrbi in izgubi plač oziroma zaposlitve; mladi se pojavljajo kot eni od največjih poražencev popolnih zapor javnega življenja.

Na »Dialogue on the investments for leveling-up health in times of COVID-19 crisis in North Macedonia (14.12.2020)» so bila predstavljena tri orodja, ki jih je na podlagi HESRI metodologije nadgradila Beneška pisarna WHO:

- Impact assessment tool (orodje za ocenjevanje specifičnih socialnih in ekonomskih učinkov Covid-19 in ukrepov za obvladovanje krize, na zdravje in zdravstvene servise)
- Mitigation assessment tool (orodje za informirano odločanje o ukrepanju za zmanjševanje posledic Covid-19 pandemije)
- Orodje za pripravo nacionalnega poročila

V okviru dialoga je bilo ocenjeno, da je za obvladovanje pandemije neenakosti ključna brezposelnost ter njeno zmanjševanje ter obenem zmanjševanje posledic brezposlenosti. Predlagani so bili naslednji ukrepi:

Mitigacija brezposelnosti:

- Socialno ukrepanje (social prescribing): svetovanje v zvezi z reprogramiranjem dolgov; karierno svetovanje; zakonsko in partnersko svetovanje; banke hrane – pomoč v hrani; smernice za upravičenost do socialne zaščite
- Obvladovanje problemov v duševnem zdravju
- Programi preventive in zdravljenja bolezni odvisnosti (predvsem od alkohola) in
- odvajanje od kajenja

Iz ekonomskega vidika je ključno ohranjanje čim večjega števila delovnih mest, vključno z delovnimi mesti v socialni in zdravstveni oskrbi ter pri javnih delih.

Usmeritve na ravni EU - EU Semester in Covid - EuroHealthNet foresight

EuroHealthNet je v svoji mreži pripravil dva dokumenta, prvi je študija Evropskega Semestra z vidika Covid-19 in drugi je Foresight za strateško usmeritev javnega zdravja in promocije zdravja v EU v zvezi s Covid-19.

1. Študija Evropskega Semestra z vidika Covid-19

Ključni sporočili študije EU Semestra sta naslednji:

1. Covid-19 močno vpliva na neenakosti v EU:

- širjenje vrzeli zaradi vpliva SE determinant;
- nizka digitalna in zdravstvena pismenost ogrožata manj izobražene;
- najbolj izpostavljeni: družine z otroci, starejši, migranti in Romi;
- velika neenakost pri vplivih na duševno zdravje

2. Izboljšanje mehanizmov in orodij EU Semestra je ključno za **enakost v okrevanju** in prehod v ekonomijo blagostanja.

Priporočila državam in institucijam javnega zdravja, ki izhajajo iz študije, so naslednja:

1. Uporabite EU sklad za oživitev in povečanje odpornosti različnih mehanizmov v državi ter druge sklade za obnovo za krepitev zmogljivosti in krepitev javnega zdravja in promocije zdravja, v povezavi s primarnim zdravstvenim varstvom in skupnostnim pristopom.
- 2.ocene učinka na zdravje in socialno pravičnost so potrebne in koristne za učinkovito oblikovanje politike.
3. Za razumevanje novih zahtev, vedenj in odzivov je potrebno boljše zbiranje, spremljanje in uporaba obstoječih in novih podatkov in dokazov, vključno s kvalitativnim raziskovanjem v segmentiranih populacijskih skupinah.
4. Povečati je treba integracijo med sektorji v vsevladnem pristopu, na vseh ravneh.
5. Prioritetne so potrebe otrok, mladostnic in mladostnikov.
6. Pravično izvajanje agende EU o znanjih, za uspešno zaposlovanje, je ključnega pomena.
7. Življenjske razmere, vključno s bivalnimi pogoji, so za mnoge ljudi nesprejemljive in nepravilne.
8. Izkazalo se je, da so pravični ukrepi socialne zaščite za ljudi v stiski skozi celotno življenjsko dobo bistveni (izvajati jih je možno skozi Evropski steber socialnih pravic).
9. Nove potrebe po socialni in zdravstveni oskrbi starejših so bile v mnogih državah spregledane, zanje je treba poskrbeti.
10. Dostop in vključitev v evropski semester ter z njim povezani procesi upravljanja in oblikovanja potrebujejo bistvene spremembe, da bodo upoštevane tudi posledice Covid-19.

2. Foresight za strateško usmeritev javnega zdravja in promocije zdravja v EU v zvezi s Covid-19

Primeri ključnih **izzivov**, opredeljenih v prihodnjih 5–10, 20 letih, kot so jih zaznali strokovnjaki nacionalnih inštitutov za javno zdravje v EU:

1. V prihodnjih pandemijah zaradi podnebnih sprememb se pričakuje povečanje težav z duševnim zdravjem, naraščajočih neenakosti v zdravju, ravni prekomerne teže in debelosti

2. Pričakovano je povečanje brezposelnosti, uporaba bank hrane, naraščajoča socialna kriza
3. Posebej izstopajo izzivi glede odpornosti zdravstvenih sistemov (zapoznela oskrba / staranje / NCD) in oskrba starejših, povečana uporaba e-zdravja, umetne inteligence in digitalizacija

Primeri ključnih **priložnosti**, opredeljenih v prihodnjih 5-10,20 letih, kot so jih zaznali strokovnjaki nacionalnih inštitutov za javno zdravje v EU:

1. Javno zdravje je v središču dnevnega reda, promocija zdravja in preprečevanje bolezni se premika v središče pozornosti družbe, večja je ozaveščenost javnosti o neenakostih na področju zdravja
2. Okrepljene so lokalne skupnosti in mreže, povečuje se uporaba telemedicine / telezdravstva in nastajajo novi načini dela
3. Več je priložnosti za evropsko sodelovanje

Foresight **priporočila**:

- Izboljšati (mednarodno primerljive) podatke
- Večja uporaba Health equity impact assessment
- Sprejeti večsektorske pristope (HiAP) do ciljev trajnostnega razvoja in delati na SEEDs
- Prehod od biomedicinskega v bio-psihosocialni model in aktivnosti za bolj učinkovito obvladovanje pandemije Covid-19 in KNB ter neenakosti v zdravju
- Izboljšati sodelovanje med javnim zdravjem in primarnim zdravstvenim varstvom (ter delovanje v skupnosti in oskrba na domu)
- Nacionalni inštituti za javno zdravje naj presežejo tradicionalni portfelj
- Boljše mednarodno sodelovanje (EU, SZO itd.), pa tudi lokalno delo – povezava obeh kot »glokalizacija«

Posvetovanje MZ in WHO, dec 2020 – ključne usmeritve

Ministrstvo za zdravje je 21. 12. 2020 organiziralo posvetovanje slovenskih strokovnjakov in inštitucij z WHO na temo obvladovanja pandemije Covid19.

Na podlagi razprave so bili zaključki srečanja in usmeritve naslednje:

1. Delovati je treba regionalno in lokalno
2. Pri tem je potrebno vključiti različne deležnike, vključno z nevladnimi organizacijami in primarnim zdravstvenim varstvom
3. Ključna je dobra komunikacija, ki mora biti usmerjena (»tailored«) in nagovarjati segmentirane ciljne skupine; smiselna je uporaba modernih in klasičnih komunikacijskih orodij
4. Aktivnosti se naj izvajajo predvsem na podlagi evidence in argumentov
5. Bistvene aktivnosti: cepljenje in ob tem vzdrževanje drugih ukrepov (testiranje, sledenje, izolacija, karantena)
6. Nujno je upoštevati tudi druge vidike sindemije: ekonomsko krizo, probleme duševnega zdravja, naraščajoče nasilje, pomanjkanje telesne dejavnosti in druge
7. Genetsko sekvencioniranje sevov je toplo priporočeno, skupaj s sledenjem kontaktov in vzratnim sledenjem (»backward tracing«)

Zaključne misli

Dokument poudarja, da smo v obdobju sindemije in ne pandemije. Zato sindemičnih razsežnosti ekonomske krize, posledic na duševnem zdravju, vplivov na rast in razvoj otrok, mladostnic in mladostnikov, naraščajočega nasilja, pomanjkanja telesne dejavnosti **ne smemo razumeti kot kolateralne škode pandemije Covid 19, ampak kot sindemično posledico več istočano potekajočih pandemij**. To je pandemij Covid 19, kroničnih nenalezljivih bolezni in izrazitega povečevanja neenakosti (tako ekonomskega kot tudi drugih oblik – npr. neenakosti spolov), ob sočasno potekajoči infodemiji, podnebni krizi, demografski revoluciji in povečanih migracijskih tokovih, pa tudi spremembam v polju delovanja politik.

V dokumentu so zbrani razmisleki različnih inštitucij v Sloveniji in v Evropski Uniji ter Svetovni zdravstveni organizaciji. Dodanih je nekaj podatkov na temo sindemije, s katerimi razpolagamo. Veliko več podatkov si na NIJZ v prihodnje na temo sindemije obetamo od PANDA raziskave, ki bo dopolnila številne druge podatkovne vire, ki nam lahko pomagajo razumeti, kje so največji izzivi pri odzivih na sindemijo in kako jih v javnem zdravju preseči skupaj z ljudmi, v skupnem iskanju rešitev z različnimi ciljnimi skupinami prebivalcev. Samo skupaj lahko dorečemo učinkovite rešitve za življenje v novi normalnosti, ki bodo omogočale ne le vrnitev v stare tirnice, ampak ob refleksiji dogajanja v letu 2020 in premisleku vrednot tudi usmeritev v bolj pravično (»leaving no one behind«), okoljsko vzdržno, ekonomsko bolj socialno in obenem moderno digitalizirano družbo – kar je poudarila tudi Evropska komisija in njena predsednica Ursula von der Leyen.

Covid-19 kot bolezen prizadene predvsem starejše. Ukrepi, ki jih država uvaja za preprečevanje širjenja epidemije, pa bodo prizadeli predvsem mlajše. Ključni izziv za države je, da se odzovejo tako na zmanjševanje širjenja epidemije kot na obvladovanje sindemičnih razsežnosti, presečno med obema pa je oblikovanje ukrepov (in to skupaj z različnimi ciljnimi skupinami prebivalcev), ki bodo omogočili novo normalnost življenja z virusom ob omogočanju delovanja družbe.

Ključno vprašanje za uspešnost takega pristopa je, kako hitro bo država uspela vzpostaviti spremljanje sprememb in merjenje situacije, da bo lahko zagotovila ustrezne, učinkovite in ciljne odzive.

Priloge

Priloga 1. MERJENJE PANDEMSKE IZČRPANOSTI – PREDLOG RAZISKAVE na podlagi gradiva SZO

Pripravila: Mojca Gabrijelčič, CPRZ, 2. november 2020

SZO državam članicam predlaga oblikovanje nacionalnega akcijskega načrta za obvladovanje pandemske izčrpanosti. Slednji naj izhaja iz strategij in načel, predstavljenih v dokumentu *Pandemic Fatigue – Reinvigorating the public to prevent COVID-19*⁹, ter na podlag priporočil v publikacijah SZO: *Risk communication and community engagement readiness and initial response for novel coronaviruses: interim guidance*¹⁰ ter *Risk communication and community engagement strategy for COVID-19 template*¹¹.

Raziskave kažejo, da ima večina ljudi veliko znanja o samozaščitnem vedenju in vedo, kje poiskati informacije, ki jih rabijo. Vendar imajo lahko na vedenje posameznika čustva in kontekstualni dejavniki večji vpliv kot znanje. Zato so ukrepi, ki temeljijo zgolj na posredovanju informacij in priporočil, lahko neučinkoviti. Temu v izogib SZO predlaga upoštevanje predstavljenih strategij in načel v vseh odlokih, ukrepih in komunikacijah na temo COVID-19.

Pandemska izčrpanost je naraven in pričakovan odziv na dolgotrajno in nerazrešeno stisko v življenju ljudi. Posledična demotivacija se kaže kot **zmanjšanje zavedanja o tveganjih**, vezanih na COVID-19, **nepripravljenost za informiranje** in **neizvajanje samozaščitnih vedenj**. Pandemska izčrpanost je resna grožnja uspešnosti ukrepov za preprečevanje prenosa okužbe virusa SARS-CoV-2 med prebivalstvom.

SZO priporoča državam članicam, da pričnejo meriti pandemsko izčrpanost s tremi skupinami indikatorjev:

- indikatorji, ki merijo zmanjšanje zavedanja o tveganjih;
- indikatorji, ki merijo nepripravljenost za informiranje; in
- indikatorji, ki merijo neizvajanje samozaščitnih vedenj.

SZO je pripravila orodje za razumevanje vedenja pri COVID-19¹² (WHO tool for behavioural insights on COVID-19, *Slika 1*) v desetih korakih, s priporočili državam, kako naj pristopijo k merjenju in spremljanju pandemske izčrpanosti. Pri tem SZO svetuje, da države vzpostavijo nacionalni odzivni koordinacijski mehanizem, ki bo vključeval širok nabor relevantnih deležnikov. Deležniki naj bodo vključeni v vseh desetih korakih implementacije orodja za razumevanje vedenja ljudi v zvezi s COVID-19.

Orodje je prosto dostopno za vse.

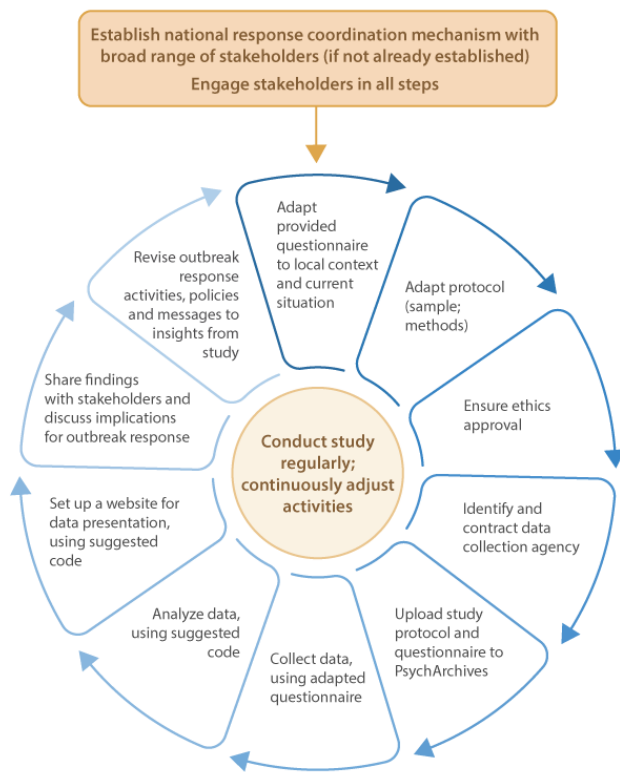
---

⁹ <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/335820/WHO-EURO-2020-1160-40906-55390-eng.pdf>

¹⁰ <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/330377/WHO-2019-nCoV-RCCE-v2020.1-eng.pdf>

¹¹ Risk communication and community engagement strategy for COVID-19 template. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2020.

¹² <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/behavioural-and-cultural-insights-for-health/tools-and-resources/who-tool-for-behavioural-insights-on-covid-19>

Behaviour insights-tool-chart from WHO Regional Office for Europe

Slika 1. WHO tool for behavioural insights on COVID-19 (The tool is freely available to all. It has been developed in collaboration with the University of Erfurt, Germany, and the COSMO group, a consortium set up for such research. The Insights Unit and the WHO Health Emergencies Programme are offering support to countries for implementation of the research tool.)

Orodje za izvedbo raziskave in navodila za razumevanje vedenja pri COVID-19 (**Survey tool and guidance: behavioural insights on COVID-19**¹³, Slika 2)

Priročnik državam daje smernice za razumevanje vedenja pri COVID-19, na podlagi rezultatov pa je možno spremljati znanje o COVID-19 v javnosti, percepcijo tveganja, vedenja in zaupanje ljudi. Rezultati so podlaga za odziv na epidemijo in prispevajo k pripravi ustreznih ukrepov za zaježitev širjenja virusa.

Priročnik vsebuje:

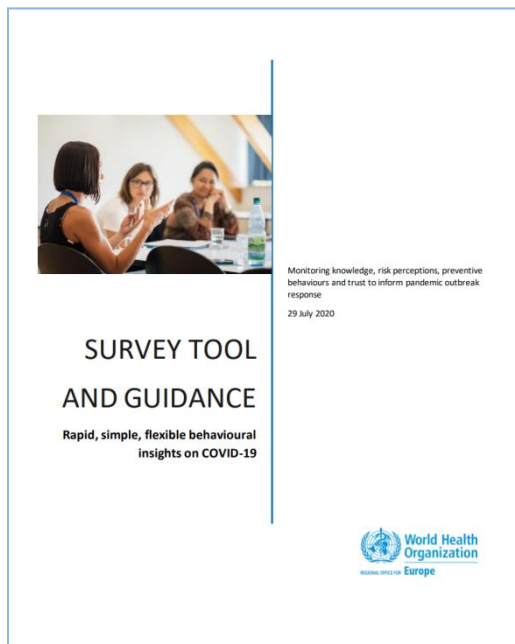
- smernice za priporočene postopke in korake izvedbe,
- vzorčno metodologijo (z vsemi na dokazih podprtimi nvedbami o podlagah za vključitev določenih elementov raziskave in njihovih ključnih karakteristikah),
- usmeritve za pridobitev etičnih dovoljenj,
- predlagani vzorčni vprašalnik s številnimi pojasnili, za katerega SZO priporoča, da ga DČ prilagodijo svojim potrebam, in
- koda za analizo podatkov (koda je prosto dostopna, z vsemi navodili za obdelavo podatkov, omogoča avtomatsko generiranje grafičnih prikazov rezultatov) in vzpostavitev spletne strani za diseminacijo rezultatov.

Na SZO je organizirana skupina strokovnjakov, ki je na voljo za pomoč timom v državah.

¹³ <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/behavioural-and-cultural-insights-for-health/tools-and-resources/who-tool-for-behavioural-insights-on-covid-19/survey-tool-and-guidance-behavioural-insights-on-covid-19-produced-by-the-who-european-region>

Priročnik vsebuje 42 strani z zelo jasnimi navodili za izvedbo meritev in prikaz informacij za razumevanje vedenja ljudi v povezavi s COVID-19.

Slika 2. Survey tool and guidance: behavioural insights on COVID-19

<https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/behavioural-and-cultural-insights-for-health/tools-and-resources/who-tool-for-behavioural-insights-on-covid-19/survey-tool-and-guidance-behavioural-insights-on-covid-19-produced-by-the-who-european-region>

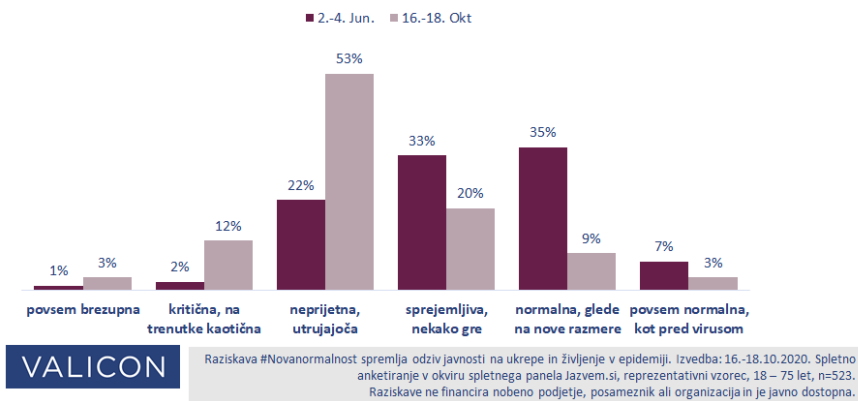
Razumevanje vedenja ljudi v povezavi s COVID-19 omogoči identifikacijo rizičnih ciljnih skupin in pripomore k identifikaciji rešitev, ki omogočajo veliko večje sledenje priporočilom zaščitnega vedenja. Tovrstna sprememba vedenja v populaciji dolgoročno najbolj učinkovito zmanjša prenos in širjenje korona virusa, zmanjša izčrpanost in stiske vseh vrst ter poveča kakovost življenja ljudi, ohrani delujoč zdravstveni sistem, omogoči normalizacijo zdravstvenih promocijskih, preventivnih in kurativnih obravnav, normalizacijo delovanja vseh segmentov družbe, od izobraževanja do gospodarstva ter s prijemališčih na oddaljenih determinantah zdravja omogoči zmanjševanje neenakosti, predvsem pa lahko najbolj učinkovito zmanjša breme COVID-19 na individualni in družbeni ravni v Sloveniji.

Zato predlagamo, da NIJZ čim prej prične izvajati meritve za povečanje razumevanja vedenja ljudi v povezavi s COVID-19 na podlagi SZO metodologije. Vzpostaviti je potrebno skupino strokovnjakov iz CPRZ, CK, CNB, COZ in ZPC ter za obdobje enega leta (z možnostjo podaljšanja v primeru potreb) zagotoviti dodatno osebo za vzpostavitev sistema merjenja, redno izvajanje obdobjnih meritev, analitiko in interpretacijo rezultatov ter diseminacijo pridobljenih informacij do različnih deležnikov (vlade in resorjev, prioritarnih ciljnih skupin in deležnikov, splošne populacije).

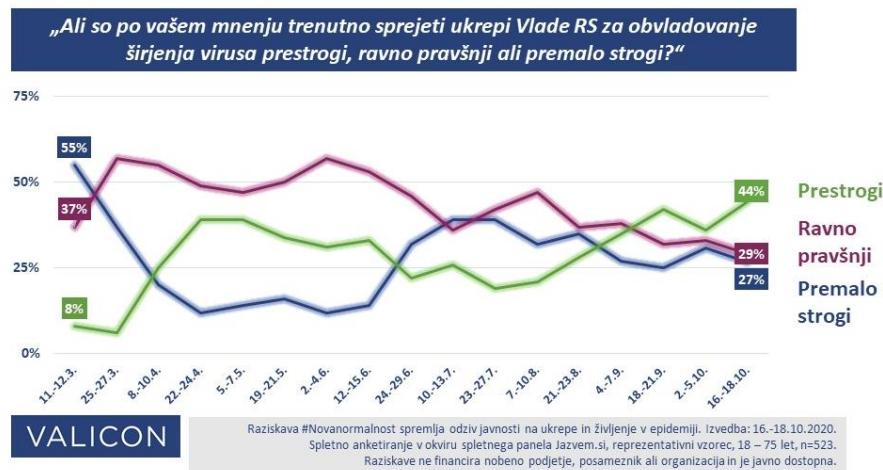
Priloga 2

Za vtis o pomenu rezultatov lahko povzamemo nekaj Valiconovih rezultatov, ki merijo nekaj izbranih indikatorjev, primerljivih s SZO pristopom:

„Kako vi osebno doživljate trenutno situacijo v zvezi s širjenjem koronavirusa in življenjem v novih razmerah? Situacija je...“ (GLEDE NA NAJBOLŠI REZULTAT)

Slika 3. <https://www.valicon.net/sl/novanormalnost/>, 22. 10. 2020

Slika 4. <https://www.valicon.net/sl/novanormalnost/>, 22. 10. 2020

Slika 5. <https://www.valicon.net/sl/novanormalnost/>, 22. 10. 2020